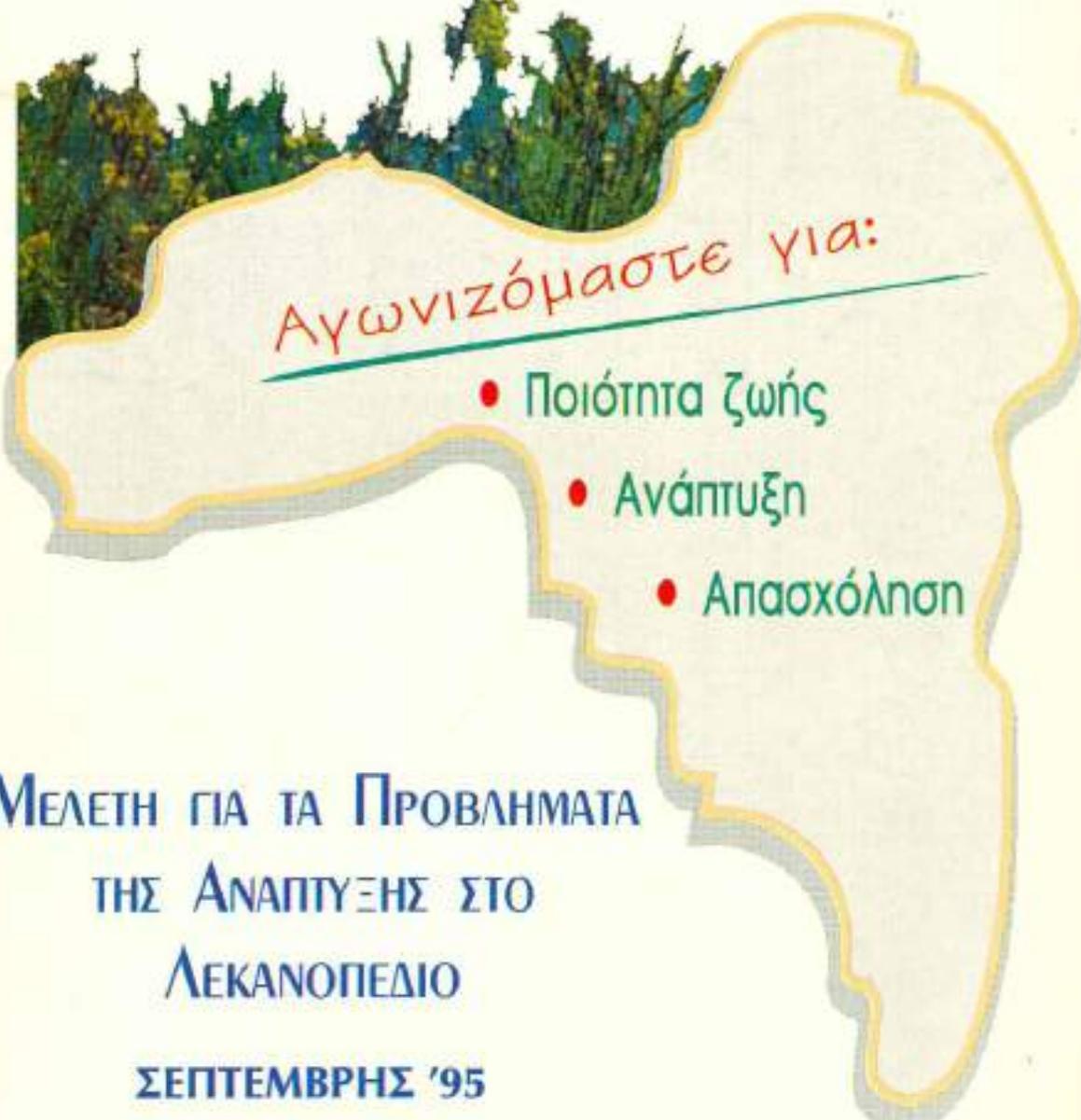

ΕΡΓΑΤΟΎΠΑΜΗΛΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΑΣ

η ΑΤΤΙΚΗ

πρέπει να ΖΗΣΕΙ

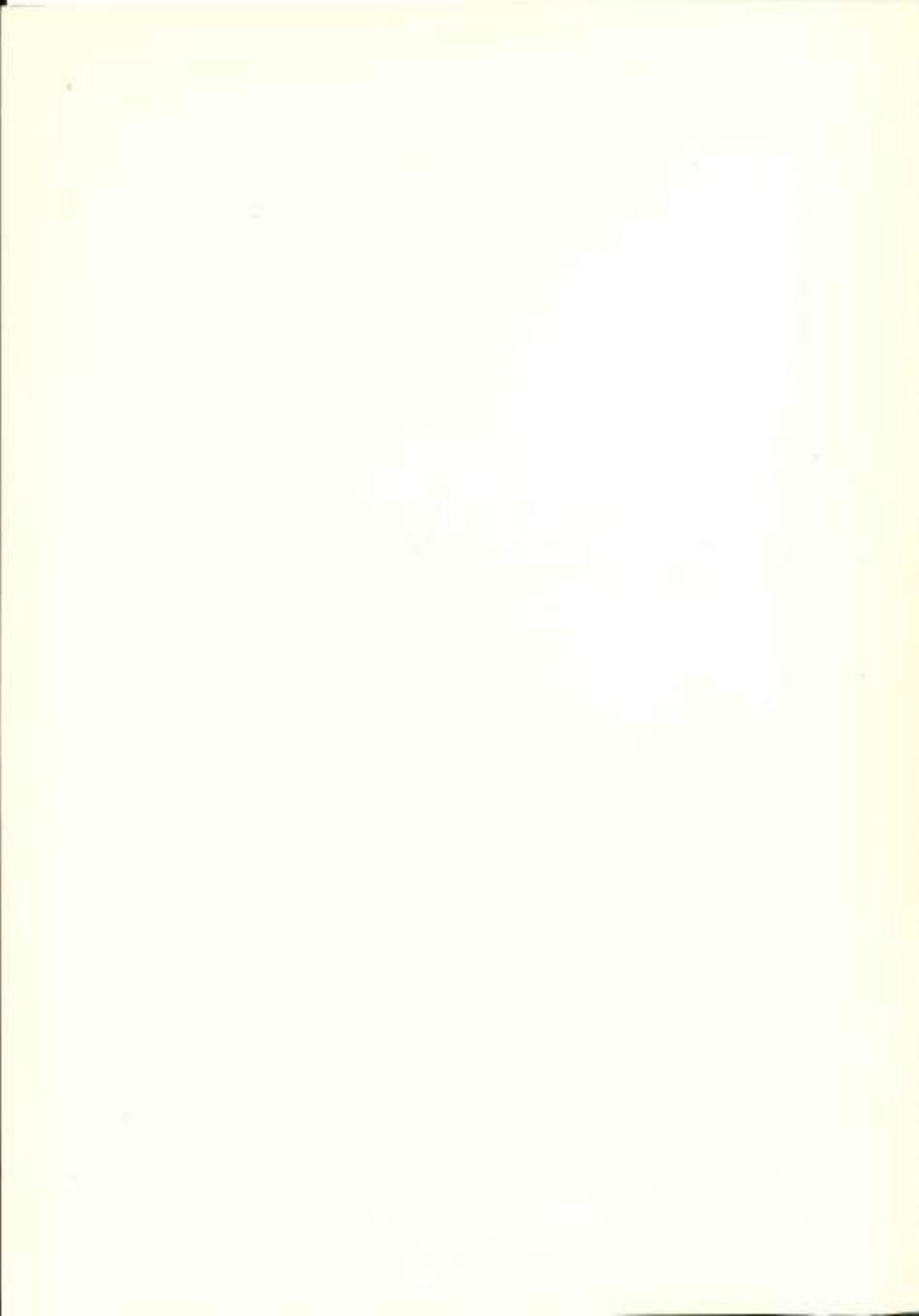

Αγωνιζόμαστε για:

- Ποιότητα ζωής
- Ανάπτυξη
- Απασχόληση

ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΟ
ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟ

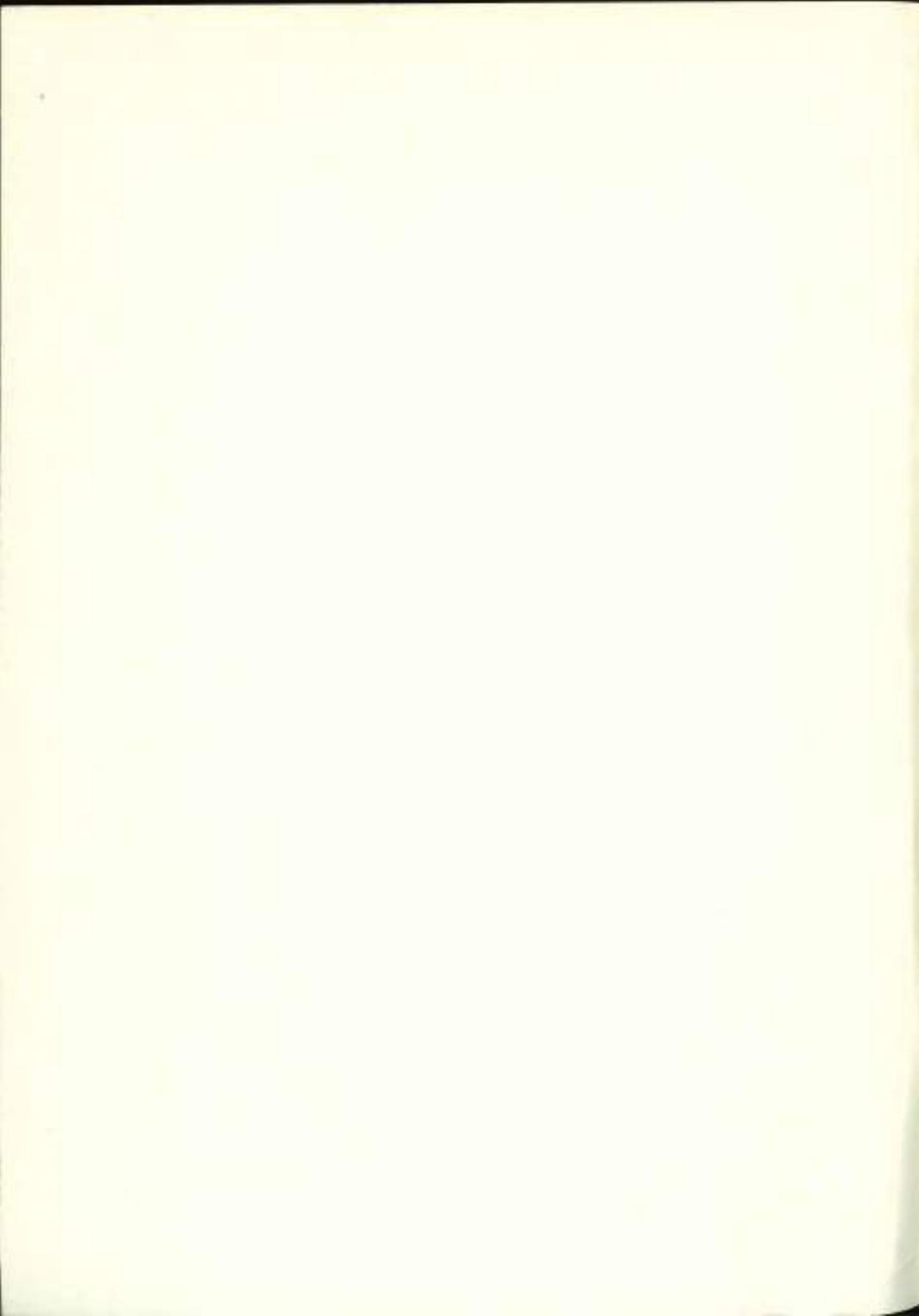
ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ '95

Με στόχο να ανοίξει ο διάλογος ώστε να υπάρξουν λύσεις για μια βιώσιμη ανάπτυξη στο Λεκανοπέδιο Αττικής, το ΕΚΑ πραγματοποίησε ημερίδα, στις 27 Σεπτεμβρίου 1995, στο ξενοδοχείο NOVOTEL, με τη συμμετοχή εκπροσώπων της Κυβέρνησης, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, επιστημονικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Στο βιβλίο αυτό παραθέτουμε τη μελέτη που πραγματοποιήσαμε για τα Προβλήματα ανάπτυξης στο Λεκανοπέδιο της Αττικής, και την τοποθέτηση του Προέδρου του Εργατικού Κέντρου Αθήνας Χρ. Πολυζωγόπουλου.

Θα ακολουθήσει ειδική έκδοση του ΕΚΑ, με όλα τα πρακτικά της ημερίδας.

Ομιλία Προέδρου ΕΚΑ Χρ. Πολυζωγόπουλου

Κυρίες και κύριοι,
σας καλέσαμε σ' αυτή την ημερίδα εργασίας για να συζητήσουμε τα κρίσιμα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Αττική σήμερα και οι εργαζόμενοι σ' αυτήν.

Θα ήθελα, κατ' αρχήν, να σας ευχαριστήσω θερμά που ανταποκριθήκατε σ' αυτή μας την πρόσκληση. Όλοι όσοι ζούμε στο λεκανοπέδιο Αττικής μπορεί να κερδίσουμε πολλά από τον προβληματισμό και τις απόψεις που θα καταθέσουμε σήμερα εδώ και γι' αυτό θα μου επιτρέψετε να πω μερικά πράγματα γι' αυτό που προσδοκούμε εμείς από αυτόν τον διάλογο.

Αναφερόμαστε στο Συνδικαλιστικό Κίνημα, γιατί αυτό εκπροσωπούμε, πλην όμως, και αυτό το υπογραμμίζουμε, δεν μας διακατέχει καμμία τάση αποκλειστικότητας. Αντίθετα πιστεύουμε ότι **για μια βιώσιμη ανάπτυξη της Αττικής** απαιτείται ενεργοποίηση και ισότιμη συμμετοχή όλων των φορέων της περιοχής. Έτσι, απ' αυτή την πλευρά η μελέτη - πρότασή μας εξετάζει τα προβλήματα της βιώσιμης ανάπτυξης κυρίως από την πλευρά των εργαζομένων.

Πριν όμως αναφερθώ στο διάλογο, πώς τον εννοούμε και τι αναζητούμε μέσα απ' αυτόν, θα ήθελα με δύο μόνο λόγια ν' αναφερθώ στο κείμενο - μελέτη που την προηγούμενη Τετάρτη δώσαμε στη δημοσιότητα, και που φυσικά έγκαιρα ήταν στη διάθεσή σας.

Προσπαθήσαμε με τη βοήθεια του φίλου ειδικού επιστήμονα και συνεργάτη μας κ. Δ. Σερεμέτη να φωτογραφίσουμε το οικονομικό, δημογραφικό και κοινωνικό προφίλ της Αθήνας (με την ευρύτερη γεωγραφική και οικονομική της έννοια). Ακόμη καταθέτουμε σκέψεις - προβληματισμούς, προκειμένου να συμβάλλουμε στο να προσδιοριστούν και να προωθηθούν όλες οι δράσεις και οι παρεμβάσεις ώστε να εξασφαλιστούν οι αναγκαίες - για την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική πρόοδο - συνθήκες στην περιφέρειά μας.

Επανερχόμενος στην αναγκαιότητα της ύπαρξης ενός ουσιαστικού διαλόγου για μια "βιώσιμη ανάπτυξη" - γιατί όχι και θεσμοθετημένου - θα πρέπει να διασκεδάσω πιθανές επιφυλάξεις ή και αντιρρήσεις γι' αυτή μας την πρωτοβουλία, για την οποία μπορεί να νομίζουν ότι το ΕΚΑ και οι συνδικαλιστές τ'όριξαν στη συζήτηση για κοινά μυστι-

κά, και "ενώ καίγεται το σπίτι τους, τ'όριξαν στο τραγούδι".

Οι επιφυλάξεις αυτές ίσως να έχουν κάποια λογική βάση

- Ποιός μπορεί να πει ότι δεν είναι πιά κοινό μυστικό ότι η Αθήνα γερνάει δημογραφικά και παραγωγικά;

- Τι χρειάζονται οι λόγοι, οι στατιστικές και οι αναλύσεις στους εργαζόμενους μιας πόλης που παραπατάει πλέον επικίνδυνα πάνω σε χάσματα κοινωνικής ανισότητας που βαθαίνουν διαρκώς, τόσο ως προς το εισόδημα, όσο και προς τις συνθήκες ζωής;

- Έχουμε ανάγκη από συζήτηση ή από δράση, όταν ο τόπος βοά πως η Αθήνα έγινε πρωτεύουσα της ανεργίας και της ταλαιπωρίας στην καθημερινή ζωή των εργαζομένων;

Σ' αυτές τις επιφυλάξεις εμείς απαντάμε: ΝΑΙ, χρειάζεται συζήτηση. Υπό έναν όρο:

Αρκεί η συζήτηση αυτή να υπερβεί τις απλές διαπιστώσεις. Αρκεί ο διάλογος να χαράξει δρόμους συνεννόησης των κοινωνικών φορέων. Αρκεί ο προβληματισμός να εμπλουτίσει τα μέσα και τους ορίζοντες της κοινής δράσης, χωρίς να υποκαθίσταται η αυτόνομη δράση και ιδιαίτερα η αγωνιστική δράση όσο μας αφορά.

Για το θέμα αυτό που σήμερα συζητάμε, για μας, για το συνδικαλιστικό κίνημα, είναι έντονη η ανάγκη να επαναπροσδιορίσουμε **τόσο τα μέσα όσο και τους επιμέρους στόχους μας.**

Η αποβιομηχάνιση, η τριτογενετοποίηση, η άνθιση της παραοικονομίας, η περιθωριοποίηση σε σχέση με την επίσημη αγορά εργασίας, όλο και περισσότερων εργαζομένων - κυρίως των νέων, των γυναικών και των αλλοδαπών που κατακλύζουν την Αττική ως οικονομικοί μετανάστες - ο κοινωνικός αποκλεισμός που απειλεί όσους μένουν για πολύ καιρό στην ανεργία, η απομιοθωτοποίηση, και εν τέλει η γήρανση του πληθυσμού της παραγωγικής δραστηριότητας, αποτελούν για μας αδυσώπητες προκλήσεις.

Απαντάμε σ' όλες αυτές τις προκλήσεις αναζητώντας νέες μορφές και νέους τρόπους ενεργού παρέμβασης των συνδικάτων. Αυτή η αναζήτηση μας οδηγεί να διερευνήσουμε από κοινού μ' όλους εσάς ποιό είναι ένα ρεαλιστικό πρότυπο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, **το οικονομικό μοντέλο** μέσα στο οποίο πρέπει:

Πρώτον, να μπορεί να σταθεί στην Αττική, στις σημερινές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες.

Δεύτερον, να είναι ικανό να αντιστρέψει την αντιφατική πορεία του Λεκανοπεδίου από το μαρασμό του εργατικού εισοδήματος, την επιδείνωση των όρων της καθημερινής ζωής, την ανεργία, την περιβαλλοντική υποβάθμιση και, τελικά, την κοινωνική έκρηξη.

Αυτά είναι τα στοιχεία που περικλείει για μας το ερώτημα της βιωσι-

μότητας. Θα ήθελα στο σημείο αυτό να επισημάνω μια σκόπιμη πρόκληση που εμπεριέχεται στο ερώτημα της "βιώσιμης ανάπτυξης".

Οι ειδικοί συνηθίζουν να μιλούν για "βιώσιμες" επιχειρήσεις - όχι για βιώσιμη ανάπτυξη. Η φιλολογία για το κρίσιμο θέμα των Ναυπηγείων, ξανάφερε αυτή τη λέξη με οδυνηρό τρόπο στην επικαιρότητα.

Πρέπει να ξεκαθαρίσουμε όμως ότι, για μας, μια βιώσιμη λύση στο πρόβλημα της ανάπτυξης δεν μπορεί να δοθεί μόνο με βιώσιμες επιχειρήσεις. Δεν λύνεται μόνο με αύξηση του τζίρου. Δεν λύνεται με αύξηση των κερδών και βάθεμα των ανισοτήτων.

Πιστεύουμε πως τα "αναπτυξιακά" πρότυπα που συνδυάζουν από τη μιά επιχειρήσεις που ευημερούν στα φανερά ή και στα κρυφά και από την άλλη εργαζόμενους που συντρίβονται οικονομικά, πολιτιστικά και κοινωνικά - τα μοντέλα δηλαδή εκείνα που συγκινούν το νεοφιλελευθερισμό και όλες τις συντηρητικές δυνάμεις της κοινωνίας, πιστεύουμε ότι πιά μόνο τις πληγές μπορούν να συντηρήσουν στην Αττική και να ανοίξουν κι άλλες.

Με δύο λόγια: για μας ανάπτυξη χωρίς κοινωνική ευαισθησία μια "ανάπτυξη" με αύξηση της ανεργίας και μείωση του εργατικού εισοδήματος ΔΕΝ είναι ανάπτυξη.

Στο κείμενο που έχετε στα χέρια σας έχουμε καταγράψει μερικές πρώτες σκέψεις - προτάσεις για το πώς κατά τη γνώμη μας θα μπορούμε σε μια πορεία αναστροφής αυτής της κατάστασης. Θα επανέλθουμε στο τέλος της δουλειάς μας σ' αυτές ή σε άλλες που θα ακουστούν, και φυσικά όλος ο προβληματισμός σας θα ληφθεί υπ' όψη για τη διαμόρφωση των θέσεων του Συνεδρίου μας. Γνωρίζουμε ότι, ζώντας στην **Αθήνα του σήμερα**, φθάσαμε στο σημείο να αναπολούμε την Αθήνα του χθες.

Γι' αυτό ευελπιστούμε ότι η σημερινή συνάντηση εργασίας θα αποτελέσει ένα ζωντανό βήμα, βήμα γόνιμου διαλόγου. Σας ευχαριστώ και πάλι που είστε όλοι σήμερα εδώ, και σας διαβεβαιώ ότι το ΕΚΑ είναι έτοιμο να συμπράξει ενεργητικά για να βγούμε από την κρίση της απασχόλησης, του εισοδήματος, του περιβάλλοντος. Είναι έτοιμο να αναλάβει τις ευθύνες του για να περάσουμε από το σημερινό προβληματισμό στην αυριανή κοινή και αποτελεσματική δράση και πράξη που επιβάλλουν οι καιροί.

Σας ευχαριστώ

*Το κείμενο συντάχθηκε από τον επιστημονικό συνεργάτη του ΕΚΑ, Δ. Σερεμέτη και τα στοιχεία που παρουσιάζονται στηρίζονται κυρίως στην εκτενή μελέτη των Σερεμέτη Β. Δημ., Χαρ. Κασίμη και Απ. Παπαδόπουλου. Η αγορά εργασίας στην Περιφέρεια Αττικής, *Thema*, Αθήνα, Ιανουάριος 1994, 356 σελ. και σε επεξεργασία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της Ε.Σ.Υ.Ε. για το 1994. Σε κάθε άλλη περίπτωση γίνεται παραπομπή στην ιδιαίτερη κατά περίπτωση πηγή.*

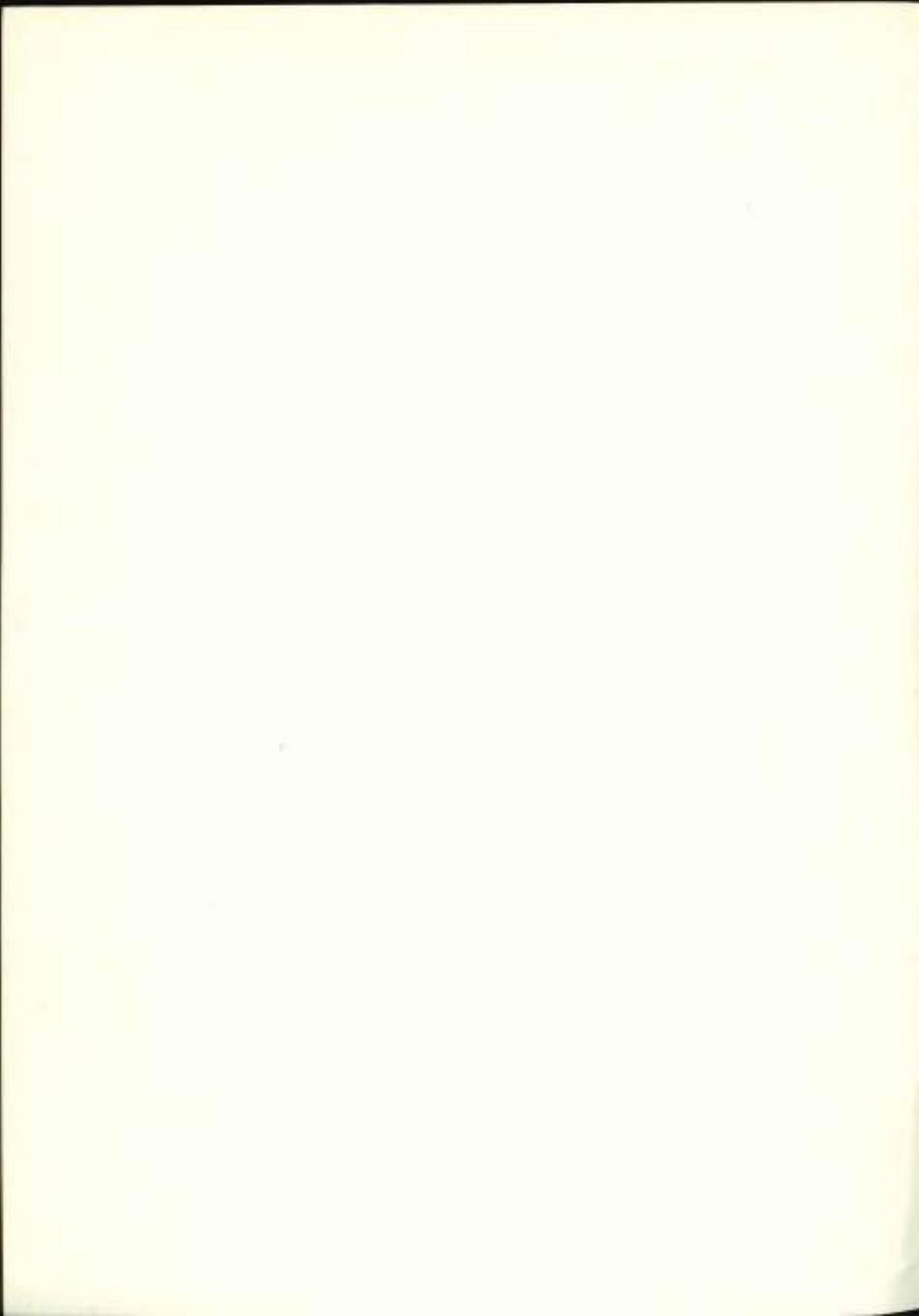
Προβλήματα της ανάπτυξης στο Λεκανοπέδιο Αττικής: απασχόληση, ανεργία, αποβιομηχανοποίηση και κοινωνική ανάπτυξη

Το 1994 η Περιφέρεια Αττικής συγκέντρωνε το 38,7% του πληθυσμού ηλικίας άνω των 14 ετών, το 37,2% του εργατικού δυναμικού και το 46% σχεδόν (45,95% για την ακρίβεια) του συνόλου των ανέργων*. Αυτά τα ποσοστά που προκύπτουν απ' τη σύγκριση με το σύνολο της χώρας είναι από μόνα τους ικανά να καταδείξουν την κρισιμότητα που έχει πάρει τα τελευταία χρόνια το πρόβλημα της ανάπτυξης στην Αθήνα και στη μείζονα περιφέρειά της.

Στα εδάφια που ακολουθούν, περιγράφουμε εκτενέστερα τις βασικές εξελίξεις των τελευταίων χρόνων στα μέτωπα εκείνα που αφορούν ζωτικά τους εργαζομένους του λεκανοπεδίου: δηλαδή, την αποβιομηχάνιση, την απασχόληση και την ανεργία. Στη συνέχεια, υποβάλλουμε ορισμένες προτάσεις με στόχο την κοινή δράση συνδικάτων και άλλων ενδιαφερόμενων κοινωνικών φορέων για μια δυναμικότερη και πιο αποτελεσματική παρέμβαση στα προβλήματα της ανάπτυξης, της απασχόλησης και της ανεργίας.

---

* Υπολογισμοί δικοί μας, στηριγμένοι στα δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της Ε.Σ.Υ.Ε. για το έτος 1994.

1. ΒΡΑΧΥΧΡΟΝΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ

Οι βραχυχρόνιες και μεσοπρόθεσμες προοπτικές της Περιφέρειας, που διαγράφονται με βάση τις πιο πρόσφατες εξελίξεις και τάσεις, μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

1.1. Ανακοπή της πληθυσμιακής συγκέντρωσης

Ο πληθυσμός της Αττικής αυξάνεται με επιβραδυνόμενο ρυθμό και πάντως, με ρυθμό οπωσδήποτε βραδύτερο από αυτόν που χαρακτηρίζει τη μεταβολή του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Τα στοιχεία της απογραφής του 1991 πιστοποιούν ότι η μέση ετήσια αύξηση του πληθυσμού στην Αττική ήταν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 της τάξης του 0,35% έναντι 0,51% για το σύνολο της χώρας. Οι οικονομετρικές εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ προβλέπουν ότι στο άμεσο μέλλον οι ρυθμοί αυτοί θα επιβραδυνθούν ακόμη περισσότερο: για την Αττική προβλέπεται ότι η μέση ετήσια αύξηση του πληθυσμού μεταξύ 1991 και 1996 δεν θα ξεπεράσει το 0,24% έναντι 0,31% για το σύνολο της χώρας*. Από τα στοιχεία αυτά φαίνεται ότι η Αττική και, ειδικά το Λεκανοπέδιο της Αθήνας άγγιξαν τα όριά τους από πλευράς συγκέντρωσης του πληθυσμού και εξάντλησαν την ελκτική τους δύναμη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1Α:
ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΗΛΙΚΙΑΣ ΑΝΩ ΤΩΝ 14 ΕΤΩΝ

	1988	1991	1994
ΣΥΝ. ΠΛΗΘ. >14 ετών	2.978.043	3.198.274	3.338.258
Μ.Ε.Τ. Ρυθμός Μεταβολής (%)	μ.δ.	2,41	1,44
Απόλυτη Μεταβολή	μ.δ.	220.231	139.984

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Ε.Σ.Υ.Ε., πίνακας 2.

* Βλέπε Π. Καββαδία & Αρ. Φωκά (συνεργασία) (1993). *Εξελίξη βασικών μεγεθών ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος εθνικού και περιφερειακού επιπέδου, ΚΕΠΕ, Σειρά Στατιστικά Στοιχεία, Αθήνα. Υπολογισμοί δικό μας βάσει εκτιμήσεων του απολύτου ύψους του πληθυσμού σελ. 87 και 88.*

Νεότερα στοιχεία που αφορούν στον πληθυσμό ηλικίας 14 ετών και άνω, επιβεβαιώνουν αυτές τις τάσεις. Ο πληθυσμός ηλικίας 14 ετών και άνω που αποτελεί τη δεξαμενή του εργατικού δυναμικού, συνεχίζει μέχρι πρόσφατα να αυξάνεται, αλλά με φθίνοντες ρυθμούς.

1.2. Ένταση των φαινομένων γήρανσης του πληθυσμού

Η προοπτική να διατηρηθεί η ανακοπή της πληθυσμιακής συσσώρευσης στην Αττική, μοιάζει θετική, αν αναλογιστεί κανείς τις γνωστές ανεπάρκειες της υποδομής που καλείται να στηρίξει τη διαβίωση του σημερινού πληθυσμού. Ωστόσο, έχει επίσης μια αρνητική πλευρά που συνδέεται κυρίως με την ένταση του φαινομένου γήρανσης του πληθυσμού, η οποία καταγράφεται τα τελευταία χρόνια. Με τις ανωτέρω προοπτικές μεταβολής του πληθυσμού γίνεται σχεδόν απίθανο να ανατραπεί η αυξητική τάση γήρανσης του πληθυσμού. Εάν δεν επιταχυνθεί ο ρυθμός των γεννήσεων στο άμεσο μέλλον, η αναλογία νέων ατόμων 14 ετών και κάτω προς ηλικιωμένους 65 ετών και άνω προβλέπεται να προσεγγίσει μεσοπρόθεσμα το 1 προς 1. Η προοπτική αυτή, σε συνδυασμό με την αύξηση της αναλογίας ηλικιωμένων / ατόμων σε παραγωγική ηλικία, θα δημιουργήσει νέες προκλήσεις για την ανάπτυξη της οικονομικής και κοινωνικής υποδομής της Περιφέρειας. Παράλληλα, μια τέτοια εξέλιξη θα εντείνει τα φαινόμενα διαπεριφερειακής μεταφοράς πλεονάσματος υπέρ της Αττικής και σε βάρος των περιφερειών της χώρας που θα διατηρήσουν μια καλύτερη δημογραφική ισορροπία και ένα αριθμητικά επαρκέστερο - σε σχετικούς όρους - ανθρώπινο παραγωγικό δυναμικό.

1.3. Έξοδος από το Λεκανοπέδιο προς το Υπόλοιπο Αττικής

Σημερινή και αυριανή πραγματικότητα της Περιφέρειας αποτελεί επίσης η σταδιακή μετατόπιση κατοίκων και επιχειρηματικών μονάδων από το Λεκανοπέδιο της Αθήνας προς την ενδοχώρα του Υπολοίπου Αττικής. Τα φαινόμενα αυτά προβλέπεται να ενταθούν στο άμεσο μέλλον, χάρη και στην αντικειμενική διευκόλυνση που προσφέρει η προγραμματισμένη βελτίωση της συγκοινωνιακής υποδομής (Μετρό, νέοι οδικοί άξονες κ.λ.π.). Το αποτέλεσμα θα είναι να επιταχυνθεί η ανάπτυξη των δορυφορικών προς την Αθήνα αστικών και ημιαστικών κέντρων εντείνοντας έτσι, τα ήδη αξυμμένα προβλήματα προστασίας του φυσικού και οικιστικού περιβάλλοντος που μαστίζουν την Αττική. Από την άποψη της ανάπτυξης του δομημένου χώρου η προοπτική που διαφαίνεται είναι μια προοπτική στα-

διακής «διάχυσης» των οικονομικών, κοινωνικών και χωροταξικών εν γένει χαρακτηριστικών της Αθήνας σε όλη την Περιφέρεια Αττικής. Το είδος και η εμβέλεια των ρυθμιστικών παρεμβάσεων θα κρίνουν το βαθμό στον οποίο αυτή η διάχυση θα επικεντρωθεί στα αρνητικά - για την οικονομική ανάπτυξη και για την ποιότητα ζωής - δεδομένα του Λεκανοπεδίου.

1.4. Στασιμότητα της παραγωγής

Η εικόνα που σχηματίζεται με βάση τα εθνικολογιστικά δεδομένα για την περίοδο 1980-88 είναι η εικόνα μιας μακροχρόνιας στασιμότητας της παραγωγής που συνδυάζεται με την έντονη μείωση της υπεροχής του κατά κεφαλή προϊόντος της Αττικής που τείνει να εξισωθεί με το μέσο πανελλαδικό επίπεδο.

Όπως προκύπτει από προσεκτικότερη μελέτη του πίνακα 1B.

• Το περιφερειακό προϊόν της Αττικής σημείωσε κατά την πρόσφατη περίοδο, σε σταθερές τιμές, ελαφρά αύξηση με ρυθμούς βραδύτερους από το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν. Η ίδια τάση **προβλέπεται να συνεχιστεί και κατά την περίοδο 1991-1996**. Οι προβλέψεις εκτιμούν ότι θα υπάρξει μια σαφής, **σχετική υστέρηση** της Αττικής (μέση ετήσια αύξηση κατά 2,9% περίπου έναντι 3,8% στο σύνολο της χώρας). Επισημαίνεται πάντως ότι διαφαίνεται μια ελαφρά τάση να μειωθεί η σχετική απόκλιση των αντίστοιχων ρυθμών μεγέθυνσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1B:
ΕΤΗΣΙΟΙ ΡΥΘΜΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟΥ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ, 1988-1991

	Ετήσια μεταβολή σε %			Μ.ε.ρ. μεταβολής σε %		
	1987-88	1988-89	1989-90	1990-91	1988-91	1991-96*
ΑΚΑΘ. ΠΕΡΙΦ. ΠΡΟΪΟΝ (1)	3.70	1.78	0.61	-1.03	0.45	2.88
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (2)	μ.δ.	2.83	2.57	0.92	2.10	1.51
Α.Ε.Π. (3)	4.46	3.66	-0.36	1.77	1.68	3.81

*Τα στοιχεία για την απασχόληση αναφέρονται στην περίοδο 1991-94 (1) και (3): Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος δεδομένα σε σταθερές τιμές 1970. Μετά το 1988 επεξεργασία εκτιμήσεων Π. Καββαδία & Αρ. Φωκά (συνεργασία), Εξέλιξη βασικών μεγεθών ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος..., ΚΕΠΕ, 1993, σπ.π., σελ. 75 και 129 (2). Επεξεργασία στοιχείων Ε.Σ.Υ.Ε., Ε.Ε.Δ., Πίνακας 4.

1.5. Αύξηση της απασχόλησης

Τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Ε.Ε.Δ.) που διενεργεί η Ε.Σ.Υ.Ε. έδειξαν ότι οι πρόσφατες εξελίξεις είναι από σφαιρική άποψη θετικές.

- Η συνολική απασχόληση στην Αττική αυξήθηκε συνεχώς στη διάρκεια της περιόδου 1988-94. Παρουσίασε αύξηση ακόμη και το 1991 έναντι του 1990, παρ' ότι εκείνη η χρονιά επιβαρύνθηκε από μια εντυπωσιακή μείωση του προϊόντος (κατά -1% περίπου). Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της απασχόλησης μέχρι το 1991 υπερέβη τον αντίστοιχο ρυθμό αύξησης του περιφερειακού προϊόντος κατά μιάμιση εκατοστιαία μονάδα. Τα φαινόμενα αυτά είναι δυνατό να εξηγηθούν, εν μέρει, από την ανάπτυξη των παραοικονομικών δραστηριοτήτων*.

Οι παρατηρήσεις αυτές οδηγούν σε μια αισιόδοξη εικόνα για τις προοπτικές της απασχόλησης. Χάρη στην παραοικονομική δραστηριότητα κυρίως, αλλά και λόγω μιας πιθανής σχετικής αύξησης του περιφερειακού προϊόντος, προβλέπεται ότι η απασχόληση θα αυξηθεί στο άμεσο μέλλον.

Εάν επαληθεύονταν οι εκτιμήσεις για την αύξηση του περιφερειακού προϊόντος με μέσο ετήσιο ρυθμό 2,9% μεταξύ 1991 και 1996 τούτο θα σήμαινε δημιουργία περισσότερων από 60.000 πρόσθετων θέσεων εργασίας το χρόνο. Όπως όμως ήδη γνωρίζουμε από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, τουλάχιστον μέχρι το 1994 τα πράγματα δεν είναι τόσο ρόδινα. Οι νέες θέσεις εργασίας ήταν συνολικά για την τετραετία λίγο περισσότερες από 60 χιλιάδες... Πρόκειται βέβαια για θετική εξέλιξη που όμως βρίσκεται πολύ πίσω σε σχέση με τα «ρόδινα» σενάρια των 60 χιλιάδων θέσεων εργασίας το χρόνο.

---

* Η ερμηνεία θα μπορούσε επίσης να αναζητηθεί - εν μέρει - με την υπόθεση μιας συστηματικής υποκατάστασης του κεφαλαίου με εργασία, σε συνδυασμό με μια πολιτική αθρόων προσλήψεων στο δημόσιο τομέα. Η διερεύνηση όμως της υπόθεσης αυτής υπερβαίνει τα όρια αυτής της μελέτης. Εξάλλου πρέπει να τονίσουμε ότι το φαινόμενο που εντοπίστηκε πιο πάνω έχει τόσο εντυπωσιακή έκταση που φαίνεται μάλλον υπερβολικό να επιχειρηθεί μια τέτοια ερμηνεία.

1.6. Τριτογεννοποίηση και αποβιομηχάνιση

Η μελέτη της κλαδικής διάρθρωσης της απασχόλησης που μπορεί να γίνει με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 1Γ επιβεβαιώνει αυτές τις θετικές εξελίξεις αλλά και υπογραμμίζει τη θεαματική αποβιομηχάνιση και την τριτογεννοποίηση που συντελείται στην Αττική.

Παρατηρούμε πιο συγκεκριμένα:

- Αύξηση της συνολικής απασχόλησης κατά 60.454 θέσεις εργασίας την τετραετία 1991-1994 έναντι αυξήσεως κατά 79.616 θέσεις εργασίας την τετραετία 1988-91. Σημειώνεται κάμψη στους ρυθμούς με τους οποίους δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας. Ενώ την περίοδο 1988-91 η μέση ετήσια αύξηση υπολογίζεται σε 2,1%, κατά την πρόσφατη τετραετία περιορίζεται σε 1,5%.

- Η θετική αυτή εικόνα οφείλεται στην αύξηση της απασχόλησης του τομέα των υπηρεσιών που υπερκαλύπτει τις απώλειες θέσεων εργασίας που καταγράφονται στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα: οι νέες θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν μεταξύ 1991 και 1994 στον τριτογενή τομέα ήταν 103.343 έναντι 82.899 κατά την τετραετία 88-91.

- Το εντυπωσιακότερο πάντως στοιχείο των μεταβολών της τελευταίας τετραετίας είναι η δραματική μείωση των θέσεων εργασίας στη μεταποίηση. Στη διάρκεια της περιόδου αυτής χάθηκαν 50.285 θέσεις απασχόλησης στη βιομηχανία ή το 15,8% των θέσεων εργασίας που υπήρχαν το 1991. Η αρνητική αυτή εξέλιξη δίνει μια νέα τροπή στα πράγματα. Η νέα μείωση της απασχόλησης στη βιομηχανία είναι σχεδόν δεκαπλάσια σε σχέση με αυτή που παρατηρήθηκε την τετραετία 1988-91. Έχει ως αποτέλεσμα να περιορίσει τον κλάδο βιομηχανία - βιοτεχνία στην τρίτη θέση της συνολικής απασχόλησης μειώνοντας το μερίδιό της κάτω του 20% στα επίπεδα που κατείχε το 1988 ο κλάδος εμπόριο - εστιατόρια - ξενοδοχεία, ο οποίος πλέον καταλαμβάνει τη δεύτερη κατά σειρά θέση. Επιβεβαιώνεται έτσι με θεαματικό τρόπο η τάση αποβιομηχάνισης της περιφέρειας.

- Άλλες σημαντικές μεταβολές εντοπίζονται στην εντυπωσιακή αύξηση των θέσεων εργασίας σε τράπεζες και οικονομικά ιδρύματα (αύξηση κατά 21,7%) και στις λοιπές υπηρεσίες (αύξηση κατά 11,2%).

των του νομού, κάποιες άλλες μονάδες αυξάνουν ελαφρά την απασχόλησή τους. Όμως σημασία έχει ότι όπως προαναφέρθηκε και στο επίπεδο της απασχόλησης η τάση αποβιομηχάνισης είναι εμφανής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1Ε:
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΜΕΣΗ ΕΤΗΣΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ,
ΜΕΙΖΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ (*), 1988 ΚΑΙ 1991

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ		ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ	ΜΕΣΟΣ ΕΤΗΣΙΟΣ ΡΥΘΜΟΣ 91/88	ΚΑΤΑΝΟΜΗ (%)	
	ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ				1988	1991
	1988	1991				
ΠΕΡ. ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ	98738	87727	-11011	-3,86	33,47	32,66
ΥΠ.Ν. ΑΤΤΙΚΗΣ	30612	27989	-2623	-2,94	10,38	10,42
ΠΕΡ. ΑΤΤΙΚΗΣ	129350	115702	-13648	-3,65	43,85	43,8
ΒΟΙΩΤΙΑ	15282	13165	-2117	-4,85	5,18	4,9
ΚΟΡΙΝΘΙΑ	4082	4179	97	0,79	1,38	1,56
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	294989	268588	-26401	-3,08	100	100

(*). Βλέπε π.π.

Πηγή: Όπ.π.

Έτσι στο σύνολο της χώρας ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της βιομηχανικής απασχόλησης είναι μείον 3,1% και η μείωση των θέσεων εργασίας φτάνει τις 26.401 σε απόλυτους αριθμούς. Η πρωτεύουσα χαρακτηρίζεται απ' ενός από εντονότερους ρυθμούς - της τάξης του μείον 3,9% το χρόνο - και απ' ετέρου από υψηλότερη συμμετοχή στην απώλεια θέσεων απασχόλησης στο σύνολο της χώρας, ήτοι ένα ποσοστό 41,7%.

Εάν δε προσθέσει κανείς και το υπόλοιπο της Αττικής τότε η περιφέρεια της Αττικής ξεπερνά το 50% της μείωσης της βιομηχανικής απασχόλησης.

Η υψηλή μείωση της απασχόλησης στη Βοιωτία και η ελαφρά μόνο αύξηση στην Κορινθία δείχνουν ότι οι γειτνιάζοντες Νομοί σε κανένα βαθμό δεν απορροφούν μέρος της βιομηχανικής δραστηριότητας που χάνεται στην περιοχή της πρωτεύουσας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Βοιωτία εμφανίζει το μεγαλύτερο μ.ε.ρ. μείωσης της απασχόλησης στην τετραετία (-4,9%).

Παρ' όλα αυτά, η περιοχή της πρωτεύουσας και αυτή της Αττικής συνολικότερα εξακολουθούν να απορροφούν το σημαντικότερο ποσοστό της απασχόλησης της μεζονος βιομηχανίας στη χώρα διατηρώντας ποσοστά της τάξης του 32,7% και του 43,1% αντίστοιχα για το 1991.

Τα στοιχεία που παρουσιάζονται στους πίνακες 1Δ και 1Ε πιο πάνω, επι-

τρέπουν να συναχθούν ορισμένα συμπεράσματα για την εξέλιξη στο μέσο μέγεθος των μεταποιητικών καταστημάτων. Ο συνδυασμός αυτών των στοιχείων οδηγεί στην εικόνα που περιγράφεται με τον ακόλουθο πίνακα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1ΣΤ:
ΜΕΣΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ,
ΜΕΙΖΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ (*), 1988 ΚΑΙ 1991

ΠΕΡΙΟΧΗ	1988	1991	ΜΕΤΑΒΟΛΗ
ΠΕΡ. ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ	79	78	-1
ΥΠ.Ν. ΑΤΤΙΚΗΣ	91	83	-8
ΠΕΡ. ΑΤΤΙΚΗΣ	82	79	-3
ΒΟΙΩΤΙΑ	140	128	-12
ΚΟΡΙΝΘΙΑ	102	113	11
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	83	79	-4

(*). Βλέπε π.π.

Πηγή: Όπ.π.

Σύμφωνα με τον πίνακα 1ΣΤ., το μέσο μέγεθος των μεταποιητικών καταστημάτων που απασχολούν περισσότερους από 20 εργαζόμενους, μετρημένο με βάση το μέσο αριθμό απασχολουμένων, είναι στην Περιφέρεια Αττικής παρόμοιο προς τα μέσα πανελλαδικά δεδομένα. Επισημαίνεται μια μικρή διαφορά μεταξύ του μεγέθους των καταστημάτων που συγκεντρώνονται στην περιφέρεια της πρωτεύουσας και εκείνων που είναι εγκατεστημένα στο Υπόλοιπο Αττικής: οι βιομηχανικές μονάδες που είναι εγκατεστημένες στο υπόλοιπο Αττικής έχουν ελαφρά μεγαλύτερο μέγεθος. Αξιοσημείωτη διαφορά μεγέθους προκύπτει από τη σύγκριση των δεδομένων της Αττικής με τα δεδομένα των δορυφορικών νομών Βοιωτίας και Κορινθίας.

Οι μεταβολές που επανήλθαν στο μέσο μέγεθος των μεταποιητικών καταστημάτων κατά την τετραετία 1988-91 είναι σε κάθε περίπτωση ομοιόμορφες, με εξαίρεση μόνο την περίπτωση της Κορινθίας. Στην Κορινθία σημειώνεται μια αξιολογή αύξηση του μέσου μεγέθους κατά 10%. Στις άλλες περιπτώσεις το μέσο μέγεθος των βιομηχανικών μονάδων μειώνεται, η δε μείωση φαίνεται να είναι τόσο πιο μεγάλη όσο πιο μεγάλο είναι το μέσο μέγεθος που καταγράφεται στην αρχή της περιόδου.

Οι παρατηρήσεις αυτές επισημαίνουν το φαινόμενο της απώλειας θέσεων εργασίας στις πιο μεγάλες μεταποιητικές επιχειρήσεις που συνδυάζεται με μια σχετικά μεγαλύτερη «αντοχή» των μικρομεσαίων

επιχειρήσεων (με 10 έως 50 απασχολούμενους) που έχει ήδη επισημανθεί από ειδικές μελέτες*.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1Ζ:
ΑΜΟΙΒΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ, ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΚΑΙ
ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΗ ΑΞΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ,
ΜΕΙΖΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ, 1988 ΚΑΙ 1991

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΑΜΟΙΒΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ			ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ			ΑΚΑΘ. ΑΞΙΑ
	Μ.Ε.Ρ. 91/88 [2]	1988[3]	1991[4]	Μ.Ε.Ρ. 91/88 [5]	1988 [6]	1991[7]	Μ.Ε.Ρ. 91/88 [8]
ΠΕΡ. ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ	17,3	35,4	35,1	17,6	28,5	28,8	14,0
ΥΠ.Ν. ΑΤΤΙΚΗΣ	19,2	11,1	11,6	18,2	12,9	13,2	13,3
ΠΕΡ. ΑΤΤΙΚΗΣ	17,8	46,6	46,6	17,8	41,3	41,9	13,7
ΒΟΙΩΤΙΑ	16,9	6,6	6,4	15,3	8,5	8,1	14,5
ΚΟΡΙΝΘΙΑ	21,9	1,6	1,8	37,0	2,0	3,3	19,4
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	17,7	100,0	100,0	17,2	100,0	100,0	14,8

Από τα στοιχεία του Πίνακα 1Ζ., συνάγονται ορισμένες συμπληρωματικές παρατηρήσεις για τα χαρακτηριστικά των «μεγάλων» μεταποιητικών μονάδων της Περιφέρειας.

Κατ' αρχήν, οι αμοιβές των απασχολούμενων στην Περιφέρεια είναι υψηλότερες από τις μέσες Πανελλαδικές. Το μερίδιο των αμοιβών των απασχολούμενων στην Περιφέρεια φτάνει το 46,6%, είναι δηλαδή αισθητά μεγαλύτερο από το μερίδιο της Περιφέρειας στη συνολική απασχόληση (43,5% περίπου). Το μερίδιο της Περιφέρειας στη συνολική προστιθέμενη αξία είναι αντιθέτως αισθητά χαμηλότερο φτάνοντας μόλις το 41,5%.

Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι στην Αττική συγκεντρώνεται αναλογικά μεγαλύτερος αριθμός μεταποιητικών μονάδων χαμηλής προστιθέμενης αξίας. Παράλληλα, από τη σύγκριση του μεριδίου στην απασχόληση (43,5%) με το μερίδιο στην προστιθέμενη αξία προκύπτει ότι **η παραγωγικότητα των μεταποιητικών μονάδων της Αττικής είναι σαφώς χαμηλότερη της μέσης πανελλαδικής** αν και φαίνεται να ανακάμπτει το 1991 σε σχέση με το 1988. Η υστέρηση αυτή οφείλεται πάντως ειδικά στη μεταποίηση που βρίσκεται εγκατεστημένη στην πρωτεύουσα, όπου η απόκλιση από τα πανελλαδικά δεδομένα είναι εντυπωσιακή. Οι μεταποιητικές μονάδες του υπολοίπου Αττικής είναι αντιθέτως μονάδες με υψηλότερη σχετική παραγωγικότητα.

* βλ. Bas. Droukopoulos, St. Thomadakis & Dim. Seremetis 91993), όπ.π.

Ακόμη μικρότερο είναι το μερίδιο της Περιφέρειας στη συνολική ακαθάριστη αξία της παραγωγής στη μεταποίηση: περιορίζεται μόλις στο 38%. Εξ αυτών συνάγεται ότι οι μεταποιητικές μονάδες της Αττικής είναι **περισσότερο καθετοποιημένες** από τα μέσα πανελλαδικά δεδομένα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1Η:
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΜΕ 10 ΕΩΣ 20
ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΥΣ, ΠΕΡΙΦ. ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ, 1988-1991

	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ			ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ		
	1988	1991	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	1988	1991	ΜΕΤΑΒΟΛΗ
Αρ. Καταστημάτων	2.033	2.039	6	4.866	4.890	24
Συνολική Απασχόληση	26.486	25.965	-521	62.253	65.086	2.833
Αμειβόμενη Απασχόληση	24.427	23.256	-1.171	ia.	ia.	
	1988	1991	Μ.Ε.Ρ. 91/88 (%)	1988	1991	Μ.Ε.Ρ. 91/88 (%)
Σύν. Αμειβών Απ/ων (*)	22.240	37.936	19	50.666	91.492	22
Προσθήμενη Αξία (*)	45.652	77.807	19	114.897	199.397	20
Αισθ. Αξία Παραγωγής (*)	130.638	195.660	14	356.069	615.799	20

(*) Ποσά σε εκατομμύρια δρχ., τρέχουσες τιμές

Πηγή: Όπ.π.

Με βάση τα στοιχεία του πίνακα 1.Η., μπορεί να περιγραφεί η εικόνα των μικρότερων μεταποιητικών μονάδων, με απασχόληση 10-20 άτομα που βρίσκονται στο Λεκανοπέδιο Αττικής. Στην περίπτωση αυτή τα δεδομένα συνάγονται με δεγματολημία και για το λόγο αυτό δεν είναι διαθέσιμα για το Υπόλοιπο Αττικής, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να συναχθούν συμπεράσματα για την Περιφέρεια εν συνόλω.

Στην Πρωτεύουσα βρίσκεται ποσοστό 41,7% των μεταποιητικών καταστημάτων αυτής της κατηγορίας, σ' αυτές τις μικρές μονάδες της Πρωτεύουσας απασχολείται το 39,9% των απασχολούμενων στη μεταποίηση «μικρής» κλίμακας. Το μέσο μέγεθος αυτών των μονάδων είναι στην Αθήνα μικρότερο από ότι σε μέσα πανελλαδικά επίπεδα (12,7 απασχολούμενοι ανά κατάσταση έναντι 13,3). Αξιοσημείωτο είναι ότι, παρ' ότι ο αριθμός τους αυξάνει, η απασχόληση σ' αυτές τις μονάδες της Αθήνας μειώνεται στη διάρκεια της τετραετίας 1988-91 (κατά -2% περίπου η συνολική και κατά -4,8% η αμειβόμενη απασχόληση) ενώ σε πανελλαδική κλίμακα αυξάνει το 1991 κατά 4,6% έναντι του 1988.

Κατά τα λοιπά, οι μικρότερες αυτές μονάδες εμφανίζουν στην Αθήνα χαρακτηριστικές διαφορές ανάλογες με αυτές που ανακρέθησαν κατά την παρουσίαση των μεγαλύτερων μονάδων πιο πριν: σχετικά υψηλότερες αμοιβές για τους εργαζόμενους, ελαφρώς χαμηλότερη προστιθέμενη αξία και παραγωγικότητα. Μια αξιοσημείωτη εξαίρεση: οι αθηναϊκές μικροβιομηχανίες εμφανίζονται αισθητά περισσότερο καθετοποιημένες από ό,τι οι ομόλογές τους σε πανελλαδική κλίμακα.

2. ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

2.1. Ο Ενεργός Πληθυσμός

Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός σημείωσε αύξηση με ρυθμό μεγαλύτερο από 2% ετησίως. Μεταξύ 1988 και 94 επισημαίνονται μερικές ουσιαστικές μεταβολές. Πράγματι, από την αντιπαραβολή των στοιχείων που παρουσιάζονται στους πίνακες 1.Α και 2.Α προκύπτουν τα εξής:

- Κατά την τετραετία 1988-91 παρατηρείται αύξηση του πληθυσμού 14 ετών και άνω αισθητά ταχύτερη από την αύξηση του εργατικού δυναμικού. Ενώ ο πληθυσμός αυξάνει κατά 220.231 άτομα στο εργατικό δυναμικό εντάσσονται το 39%.
- Κατά την τετραετία που ακολουθεί, μεταξύ 1991 και 1994, επιβραδύνεται αισθητά (κατά μία περίπου εκατοστιαία μονάδα) ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού 14 ετών και άνω, ενώ επιταχύνεται η αύξηση του εργατικού δυναμικού. Ο ρυθμός συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό παρουσιάζει μια θεαματική αύξηση που φτάνει το 73%. Από τα 139.984 άτομα σε παραγωγική ηλικία που προστίθενται στον πληθυσμό της Αττικής, τα 109.793 προστίθενται στο εργατικό δυναμικό.
- Εντυπωσιακή σ' αυτές τις μεταβολές είναι η συμβολή των γυναικών. Το νέο εργατικό δυναμικό αποτελείται σε ποσοστό 58% από γυναίκες, ενώ τα αντίστοιχα δεδομένα για την τετραετία 1988-91 έδειχναν μια ακόμη «παράδοσιακή» συμπεριφορά των γυναικών έναντι της αγοράς εργασίας: μόλις 46% ήταν γυναίκες.
- Το αποτέλεσμα αυτής της στροφής πολλών επιπλέον γυναικών προς την αγορά εργασίας είναι ότι ο δείκτης αναλογίας των δύο φύλων στο εργατικό δυναμικό (αριθμός γυναικών ανά 100 άνδρες) χαρακτηρίζεται από νέα αύξηση. Το 1994 φτάνει στις 62 γυναίκες, ενώ το 1988 αναλογούσαν 56 γυναίκες ανά 100 άνδρες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2Α:
ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΝΑΛΟΓΙΑΣ
ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ, 1988-1994.

ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	1988	1991	1994
ΣΥΝ. ΕΝΕΡΓΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	1.373.660	1.459.826	1.561.619
ΑΠΟΛΥΤΗ ΑΥΞΗΣΗ		86.166	101.793
ΣΥΝΟΛΟ ΕΝΕΡΓΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	494.855	534.913	593.908
ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΑΣ (1)	56,31	57,83	61,37
Μ.Ε.Ρ. Μεταβολής (%)	μ.δ.	2,05	2,27

(1) (Γυναίκες / Άνδρες) x 100

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Ε.Σ.Υ.Ε., Ε.Ε.Δ., Πίνακας 2

2.2 Ηλικιακές μεταβολές στην απασχόληση

• Στη βιομηχανία εκδηλώνεται μια **σημαντική ηλικιακή αναδιάρθρωση της απασχόλησης**: η βιομηχανία παρέχει θέσεις εργασίας σε όλο και πιο ηλικιωμένους εργαζόμενους. Όλα δείχνουν πως το **ανθρώπινο δυναμικό της γερνάζει και δεν ανανεώνεται**. Το μερίδιο των ηλικιών 45 ετών και άνω φτάνει στο ένα τρίτο της συνολικής απασχόλησης το 1994 - αυξάνεται δηλαδή σε σχέση με το 1988 κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες που κερδίζονται σε βάρος των νεορότερων ηλικιών. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την τετραετία 1991-94 σημαντικές απώλειες θέσεων εργασίας αφορούσαν και στις μεγαλύτερες ηλικίες (45 ετών και άνω).

• Στον τομέα των υπηρεσιών, η τετραετία 1991-94 χαρακτηρίζεται από τάσεις αντίρροπες προς εκείνες που εκδηλώθηκαν κατά την προηγούμενη τετραετία 1988-91: το φαινόμενο της έντονης ηλικιακής ανανέωσης που είχε εκδηλωθεί την αμέσως προηγούμενη περίοδο ανακόπτεται. Μειώνεται εκ νέου το μερίδιο των νέων κάτω των 25 ετών στα επίπεδα που είχε το 1988. Η μεταβολή αυτή συντελείται σε όφελος των απασχολούμενων ηλικίας 25-44 ετών που αυξάνουν ακόμη περισσότερο το μερίδιό τους φτάνοντας στο 60% της συνολικής απασχόλησης. Πρέπει να σημειωθεί ιδιαίτερα, ότι παρά τις εντυπωσιακές αυξήσεις των θέσεων εργασίας που παρατηρούνται στον τριτογενή τομέα ο απόλυτος αριθμός των νέων εργαζομένων στον τομέα αυτό εμφανίζεται ελαφρά μειωμένος το 1994 σε σχέση με το 1991.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Β1-Β2:
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ
ΚΑΤΑ ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ, 1988, 1991 & 1994.**

Β1: Μεταποιητικές βιομηχανίες

ΗΛΙΚΙΕΣ	1988	1991	1994
14-24	45723	43014	31986
25-44	180374	173062	145699
45 και άνω	97637	102761	90809
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	323734	318837	268494

Πηγή: Όπ.π.

Β2: Τριτογενής τομέας

ΗΛΙΚΙΕΣ	1988	1991	1994
14-24	79471	97015	96820
25-44	471313	509851	588293
45 και άνω	247734	274889	299969
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	798518	881755	985082

Πηγή: Όπ.π.

Όπως έχει επισημανθεί στην αναλυτική μελέτη για την περιφερειακή αγορά εργασίας* το πιο ενδιαφέρον φαινόμενο της τετραετίας 1988-91 από τη σκοπιά της ηλικιακής διάρθρωσης της απασχόλησης, φαίνεται ότι ήταν η **προϊούσα αύξηση του μέσου όρου ηλικίας των απασχολουμένων**. Η εξόλιξη αυτή διατηρείται και επιβεβαιώνεται κατά την τετραετία 1991-94 παρά τις σημαντικές απώλειες θέσεων εργασίας που έπληξαν εργαζομένους άνω των 45 ετών στη βιομηχανία, λόγω της επέκτασης του φαινομένου στον τριτογενή τομέα. Το πρόβλημα αφορούσε προγενέστερα κυρίως στο **δευτερογενή τομέα όπου επισημαινόταν ότι «διακόπηκε κάθε ηλικιακή ανανέωση»**.

Αυτό το φαινόμενο σχετικής γήρανσης εκδηλώνεται επίσης πλέον στον τριτογενή τομέα. Εδώ παίρνει μικρότερες διαστάσεις και εμφανίζεται με διαφοροποιημένο τρόπο: ο τριτογενής παραμένει ο πιο «νέος» τομέας από πλευράς ηλικιακής διάρθρωσης.

2.3. Πιθανές μελλοντικές τάσεις στην απασχόληση

Η διερεύνηση των τάσεων που είναι πιθανόν να εκδηλωθούν μελλοντικά από πλευράς ζήτησης εργατικού δυναμικού και απασχόλησης, στην Περιφέρεια Αττικής, οδηγεί στις εξής επισημάνσεις:

- Η κλαδική ανάλυση της απασχόλησης δείχνει **μια τάση αποβιομηχάνισης και τριτογενοποίησης της Αττικής**. Οι κλάδοι της Βιομηχανίας - Βιοτεχνίας μειώνουν σταδιακά τη συμμετοχή τους στην απασχόληση υπέρ του τριτογενούς τομέα. Οι κλάδοι που χαρακτηρίζονται από **αυξητικές τάσεις στην απασχόληση είναι κατά βάση οι κλάδοι Εμπόριο - Εστιατόρια - Ξενοδοχεία και Τράπεζες - Οικονομικά Ιδρύματα**.

- Η ομάδα ηλικιών 25 έως 44 ετών απορροφά τον κύριο όγκο της απασχόλησης στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα αλλά εκδηλώνονται σαφείς τάσεις μείωσης του ειδικού της βάρους. Παρατηρείται, ιδιαίτερα μια **τάση αύξησης του μέσου όρου ηλικίας των απασχολουμένων κυρίως στο δευτερογενή τομέα και, κατά δεύτερο λόγο στον τριτογενή**.

- **Οι γυναίκες αυξάνουν τη συμμετοχή τους στη συνολική απασχόληση**. Η αύξηση αυτή διαχέεται σε όλες τις ηλικιακές ομάδες και, βεβαίως, εντοπίζεται στον τριτογενή τομέα - όπου, μάλιστα, στις νεαρές ηλικίες και ειδικά σε ορισμένα επαγγέλματα (π.χ. υπάλληλοι γραφείου) οι γυναίκες υπερτερούν αριθμητικά των ανδρών. Η αύξηση της γυναικείας απασχόλησης οφείλεται στις θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν στον τριτογενή τομέα.

- Παράλληλα με τα παραπάνω, οι μεταβολές της περιόδου φαίνεται ότι ευνοούν την ενεργοποίηση μιας ελαφράς τάσης προς την **απομισθωτοποίηση**.

* Βλ. Σερεμέτης Β., Δημ. Χαρ. Κασίμης, Γ. Παπαδόπουλος (1994). Η αγορά εργασίας στην Περιφέρεια Αττικής *Thema ΕΠΕ*, Αθήνα, σσ. 69-70.

Η τάση αυτή εκδηλώνεται κύρια στο δευτερογενή τομέα. Συνδυάζεται με τη δημιουργία πρόσθετων θέσεων εργασίας χάρη στην **ίδρυση νέων επιχειρήσεων** που οδηγούν σε **αύξηση των θέσεων εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων χωρίς προσωπικό.**

- Εξάλλου, κατά την τετραετία 1988-91 διαγράφεται μια σαφής **τάση σύγκλισης των προτύπων απασχόλησης των δύο φύλων**, παρ' ότι δεν ανατρέπεται, βέβαια, το «παραδοσιακό» πρότυπο. Είναι όλο και λιγότερες οι γυναίκες που εργάζονται σε οικογενειακές επιχειρήσεις χωρίς να αμείβονται. Αντίθετα, πληθαίνουν οι γυναίκες που αναλαμβάνουν ρόλο εργοδότη ή αυτοαπασχολούνται χωρίς να μισθώνουν προσωπικό.

- Η διάρθρωση της απασχόλησης κατά μεγάλες ομάδες ατομικών επαγγελμάτων δείχνει ότι η οικονομική δυσπραγία και η ύφεση που εκδηλώθηκε κύρια μετά το 1990-91 οδήγησε σε σοβαρή κρίση στις εξής περιπτώσεις: α) Τα επαγγέλματα «διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη» και «παρέχοντες υπηρεσίες»: η κάμψη είναι γενική και εκδηλώνεται με ιδιαίτερη έμφαση στον κλάδο Λοιπές Υπηρεσίες. β) Τα επαγγέλματα «επιστήμονες - ελεύθεροι επαγγελματίες» και «τεχνίτες - εργάτες μεταφορικών μέσων» σε ό,τι αφορά ειδικά στις θέσεις εργασίας που παρείχε ο κλάδος «Βιομηχανία - Βιοτεχνία».

- Κατά την ίδια περίοδο γνώρισαν άνθηση οι θέσεις εργασίας «επιστημόνων - ελευθέρων επαγγελματιών», «υπαλλήλων γραφείου» και «εμπόρων - πωλητών» στους κλάδους Λοιπές Υπηρεσίες, Τράπεζες - Οικονομικά ιδρύματα και εμπόριο - Εστιατόρια - Ξενοδοχεία. Τα τρία τέταρτα των πρόσθετων θέσεων εργασίας για «επιστήμονες - ελεύθερους επαγγελματίες» καταλήφθηκαν από γυναίκες.

- Τα ατομικά επαγγέλματα που απορρόφησαν την αύξηση της απασχόλησης των **νέων κάτω των 30** ετών στο μεγαλύτερο τμήμα της, εντάσσονται στις ομάδες «**εμπόροι - πωλητές**» και «**υπάλληλοι γραφείου**». Στη διάρκεια της τετραετίας 1988-91 διαγράφηκε μια έντονη ευνοϊκή τάση για την απασχόληση των αντίστοιχων ειδικοτήτων.

- **Περιορίστηκε σε έκταση το φαινόμενο των ήδη εργαζομένων που αναζητούν άλλη εργασία ενώ η παρουσία γυναικών ανάμεσά τους αυξήθηκε σημαντικά.** Στο πρώτο του σκέλος το φαινόμενο αυτό είναι ενδεικτικό για τις πιέσεις που άσκησε στην αγορά εργασίας η οικονομική ύφεση (είτε γιατί, πιθανότατα περιορίσε τις προσδοκίες ανεύρεσης μιας άλλης ή μιας συμπληρωματικής θέσης εργασίας, είτε γιατί πολλαπλασίασε τους λόγους συγκάλυψης μιας τέτοιας επιδίωξης). Στο δεύτερο σκέλος του, είναι ενδεικτικό της **ιδιαιτέ-**

ρης ανασφάλειας που νιώθουν οι γυναίκες σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Είναι, τέλος, χαρακτηριστικό ότι όλο και πιο συχνά γίνεται επίκληση του μεταβατικού χαρακτήρα που έχει η παρούσα απασχόληση ή της ανάγκης για μια δεύτερη απασχόληση, ως κινήτρων για την αναζήτηση άλλης εργασίας - γεγονός που παραπέμπει στην ευρεία ανάπτυξη των ειδικών μορφών απασχόλησης (βλέπε κατωτέρω).

• Παράλληλα, εξακολούθησαν να υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις σε εξειδικευμένο τεχνικό προσωπικό που ανταποκρίνεται στις ανάγκες της Βιομηχανίας. Σε συγκεκριμένους κλάδους, από τους πιο σημαντικούς για τη βιομηχανική απασχόληση στην Αττική - τους κλάδους της Κλωστοϋφαντουργίας, Ετοίμων Ενδυμάτων και τους κλάδους Τροφίμων και Ποτών - επισημαίνονται σοβαρές ελλείψεις που αδυνατεί να καλύψει η υπάρχουσα προσφορά εργατικού δυναμικού με τεχνική εξειδίκευση. Το στοιχείο αυτό οδηγεί στην επισήμανση της **αντιφατικότητας των τάσεων** που υποκινήθηκαν κατά τη συγκεκριμένη τετραετία. Παράλληλα με τις τάσεις απώλειας θέσεων στη Βιομηχανία - Βιοτεχνία, την ελαφρά απομιοστωτοποίηση και, κυρίως, παράλληλα με τη σημασία που αποκτούν για την απασχόληση **επαγγέλματα με περιορισμένες - μάλλον - απαιτήσεις υψηλής τεχνικής εξειδίκευσης και σύγχρονης επαγγελματικής κατάρτισης** - όπως αυτά των «εμπόρων - πωλητών» ή των «υπαλλήλων γραφείου» - **συνυπάρχουν σοβαρές ανάγκες για τεχνικές ειδικότητες που σπανίζουν.**

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι στο βαθμό που θα διατηρηθούν οι τάσεις που καταγράφηκαν προηγουμένως, οι προοπτικές της απασχόλησης στην Περιφέρεια Αττικής δημιουργούν μάλλον **ανάμικτες εντυπώσεις: κάποιες θετικές εξελίξεις** που είναι πολύ πιθανές **συνδυάζονται με τάσεις**, που, κι αν δεν θεωρηθούν εντελώς αρνητικές, εγείρουν, ωστόσο, οπωσδήποτε **σοβαρές επιφυλάξεις.**

Πράγματι, ο συνολικός όγκος της απασχόλησης είναι πιθανό ότι θα διατηρήσει ένα **θετικό ρυθμό μεταβολής χάρη στην ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα.** Αυτό το θετικό ενδεχόμενο ενισχύεται ως παράγοντας αισιοδοξίας από την τάση σύγκλισης των προτύπων απασχόλησης των δύο φύλων. **Στον αντίποδα** βρίσκονται όμως οι **προοπτικές αναδιάρθρωση των ατομικών επαγγελμάτων και οι διακλαδικές ανακατανομές της απασχόλησης. Η τριτογενοποίηση της απασχόλησης και η δυναμική της ζήτησης για επαγγέλματα χαμηλών απαιτήσεων σε εξειδικευμένη τεχνική - επαγγελματική κατάρτιση φαίνεται να συνδυάζονται με τον πολλαπλασιασμό των θέσε-**

ων εργασίας που είναι ασταθείς, μεταβατικές και πιθανότατα χειρότερα αμειβόμενες.

Στο βαθμό που η υπόθεση αυτή ευσταθεί, πρέπει να αναμένεται ότι θα δημιουργούνται, σε μικροκλίμακα, **όλο και οξύτερες αντιστοιχίες ανάμεσα στη ζήτηση και στην προσφορά εργατικών χεριών.** Οι αναντιστοιχίες αυτές θα εστιάζουν, αφ' ενός, στην έλλειψη εντελώς συγκεκριμένων ειδικοτήτων και, αφ' ετέρου, στην υπερεπάρκεια εργατικού δυναμικού με ευρύτερα επαγγελματικά προσόντα. Παράλληλα, **θα εντείνονται οι διχοτομικές τάσεις και οι πολλαπλές στρωματοποιήσεις και κατηγοριοποιήσεις των απασχολούμενων.** Βασικός άξονας αυτών των τάσεων θα είναι ο διαχωρισμός των εργαζομένων σε **σχετικά «προνομιούχους»** που θα κατέχουν μια, κατά το μάλλον ή ήττον, **σταθερή θέση εργασίας και σε περιστασιακά απασχολούμενους,** περιηγούμενους από τη μια θέση εργασίας στην άλλη - «πλάνητες», κατά κάποιον τρόπο, διεκδικητές μιας σταθερότητας που θα είναι όλο και πιο δύσκολο να κερδηθεί.

Το πλέγμα αυτών των προοπτικών προμηνύει ότι **είναι πιθανό να επιδεινωθεί το, εξ αντικειμένου, συγκρουσιακό πλαίσιο** μέσα στο οποίο λειτουργεί κάθε «αγορά εργασίας». Η επιδείνωση αυτή αφορά τόσο στις σχέσεις κράτους και πολιτών, όσο και στις σχέσεις μεταξύ εργαζομένων διαφόρων κατηγοριών και εργαζομένων - εργοδοτών.

Πραγματικός **καταλύτης** των εξελίξεων μπορούν να αποδειχθούν οι **επιπτώσεις των αναπτυξιακών έργων** που εκτελούνται ή θα εκτελεσθούν στο άμεσο μέλλον, στην Περιφέρεια Αττικής. Δυστυχώς, ο προγραμματισμός των έργων αυτών δεν περιλαμβάνει, εν γένει, συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά με τις αναμενόμενες επιπτώσεις τους στην απασχόληση.

Εξαιρέση αποτελεί, από την παραπάνω άποψη, η περίπτωση του «Μετρό» της Αθήνας. Έχει εκτιμηθεί ότι στη διάρκεια της περιόδου κατασκευής το συγκεκριμένο έργο θα εξασφαλίσει, στο μέγιστο σημείο, απασχόληση σε 2500 έως 3000 άτομα (εργάτες, τεχνίτες δομικών έργων, ειδικούς μηχανικούς κ.λ.π.). Ήδη, κατά την περίοδο αυτή απασχολούνται στα εν λόγω έργα 1.500 περίπου άτομα. Μετά την ολοκλήρωση του έργου εκτιμάται ότι η λειτουργία πλέον, του Μετρό θα απασχολεί συνολικά 1.009 τεχνικούς και οδηγούς συρμών και 200 διοικητικούς υπαλλήλους*.

Παρά την έλλειψη ανάλογων συγκεκριμένων πληροφοριών για άλλα αναπτυξιακά έργα (αεροδρόμιο στα Σπάτα, έργα του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος, πρόγραμμα έργων του Β' Ευρωπαϊ-

* Στοιχεία της κοινοπραξίας «Ολυμπιακό μετρό» Νοέμβριος 1993.

κού Πλαισίου Στήριξης και του Ταμείου Συνοχής, συγκοινωνιακοί κόμβοι κ.λ.π.), το παράδειγμα του Μετρό μπορεί να συμβάλει στη διατύπωση ορισμένων βασικών υποθέσεων σχετικά με τον καταλυτικό τους ρόλο.

Το ζητούμενο πράγματι είναι να επιδιωχθεί η δημιουργία πολλαπλασιαστικών επιπτώσεων από τα έργα αυτά στη συνολική απασχόληση και στη διάρθρωσή της και να μην εξαντληθούν στις άμεσες θετικές επιπτώσεις που, έτσι ή αλλιώς έχει πάντοτε η φάση της κατασκευής υποδομών ευρύτερης σημασίας.

Για να γίνει κάτι τέτοιο, αποκτά πρωταρχική σημασία να διασφαλιστεί ότι, η βελτίωση της υποδομής θα επιδράσει **θετικά στην αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας** της περιφερειακής οικονομίας και, ιδίως του φθίνοντος δευτερογενούς τομέα. Προς αυτήν ακριβώς την κατεύθυνση επιδιώκεται να προγραμματιστεί, με πρωτοβουλία του Ε.Μ.Π., η δημιουργία τεχνολογικού πάρκου στο Λαύριο.

Μιλώντας γενικά, μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι η σύνδεση των μεγάλων περιφερειακών έργων υποδομής με τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας **δεν είναι αυτονόητο ότι μπορούν πάντοτε να εναρμονίζονται ικανοποιητικά με το πρόσταγμα της αυξημένης απορροφητικότητας κοινοτικών πόρων που, συνήθως, κυριαρχεί στις προγραμματικές επιλογές, στο σχεδιασμό και στην εκτέλεση των έργων.** Πόσο μάλλον που, επιπλέον, πολλές φορές στο πρόσφατο παρελθόν, τα αναπτυξιακά έργα επιλέχθηκαν, προγραμματίστηκαν ή εκτελέστηκαν με τους ρυθμούς και τις προδιαγραφές που επιβλήθηκαν από συγκυριακές και μόνον - αν όχι από στενά προεκλογικές - σκοπιμότητες.

2.4. Η εξέλιξη της ανεργίας

Ο πίνακες 2.Γ και 2.Δ δείχνουν ότι στη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε υπάρχει αλματώδης αύξηση της ανεργίας. Το ποσοστό ανεργίας προσεγγίζει το 1994 το 11,9%. Αν αντιστοιχήσουμε την αύξηση του αριθμού των ανέργων κατά 41.341 άτομα, η οποία παρατηρήθηκε τα τέσσερα τελευταία χρόνια με την αύξηση του εργατικού δυναμικού κατά την ίδια περίοδο, μπορούμε σχηματικά να πούμε ότι το 41% της αύξησης του εργατικού δυναμικού απορροφήθηκε από την ανεργία.

Πιο συγκεκριμένα επισημαίνεται ότι:

- Ο ρυθμός αύξησης των ανέργων σημείωσε άλμα από το 1,6% το χρόνο στο 8,8%.
- Το ποσοστό ανεργίας στην Αττική για πρώτη φορά ξεπέρασε αισθητά το φράγμα του 10%. Έχει φτάσει να είναι 2 και πλέον εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερο από το μέσο πανελλαδικό: ενώ σε πανελλαδική κλίμακα φτάνει το 9,6%, στην Αττική έφτασε το 11,9%. Τα στοιχεία αυτά αναδειχουν την περιοχή της Αθήνας σε πρωτεύουσα της ανεργίας.

- Η αύξηση της ανεργίας που σημειώνεται τα τελευταία χρόνια συνδυάζεται, όπως θα δούμε πιο αναλυτικά στη συνέχεια, με μια σημαντική αύξηση της ανεργίας των ανδρών και με εντονότερη συμμετοχή των πιο παραγωγικών ηλικιών 25 έως 44 ετών.

2.5. Η ανεργία των γυναικών

Οι άνεργοι είναι κατ' εξοχήν γυναίκες. Η γυναικεία παρουσία μεταξύ των ανέργων ήταν μέχρι το 1991 σχεδόν τριπλάσια από ό,τι η αναλογία των γυναικών σε θέσεις απασχόλησης. Ο ρυθμός αύξησης των ανέργων γυναικών ήταν συστηματικά υψηλότερος από το ρυθμό αύξησης του γυναικείου εργατικού δυναμικού.

Αυτά μέχρι πρότινος. Γιατί την τελευταία τετραετία οι εξελίξεις διαφοροποιούνται. Είναι τόσο σημαντικό το άλμα που σημειώνει η ανδρική ανεργία που για πρώτη φορά περιορίζεται η αναλογία των γυναικών μεταξύ των ανέργων στις 128 γυναίκες ανά 100 άνδρες. Παρ' όλα αυτά οι γυναίκες παραμένουν το κυρίως θύμα της ανεργίας. Το ποσοστό ανεργίας των γυναικών είναι το 1994 διπλάσιο του αντίστοιχου των ανδρών: φτάνει το 17,5% έναντι 8,4% των ανδρών. Τα προηγούμενα χρόνια η σχέση ήταν ακόμη χειρότερη για τις γυναίκες αλλά αυτή η πρόσφατη «σχετική» βελτίωση δεν πρέπει να παρεξηγηθεί. Μεταξύ 1991 και 1994 έχουν αυξηθεί τα ποσοστά ανεργίας και των δύο φύλων: από 6,2% σε 8,4% για τους άνδρες και από 16,3% σε 17,5% για τις γυναίκες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2Γ:
ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ, 1988, 1991, 1994

ΑΝΕΡΓΟΙ	1988	1991	1994
ΑΝΔΡΕΣ (ΑΡΙΘΜΟΣ)	56.882	57.017	81.337
ήτοι: Μ.Ε.Ρ. μεταβολής (%)	μ.δ.	0,08	12,57
ΓΥΝΑΙΚΕΣ (ΑΡΙΘΜΟΣ)	80.763	87.177	104.197
ήτοι: Μ.Ε.Ρ. μεταβολής (%)	μ.δ.	2,58	6,13
ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΑΣ (ΒΑΣΗ):	142	153	128
ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ:			
ΑΝΔΡΕΣ (ΑΡΙΘΜΟΣ)	878.805	924.913	967.711
ήτοι: Μ.Ε.Ρ. μεταβολής (%)	μ.δ.	1,72	1,52
ΓΥΝΑΙΚΕΣ (ΑΡΙΘΜΟΣ)	494855	534913	593908
ήτοι: Μ.Ε.Ρ. μεταβολής (%)	μ.δ.	2,63	3,55
ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ:			
ΑΝΔΡΕΣ (%)	6,47	6,16	8,41
ΓΥΝΑΙΚΕΣ (%)	16,32	16,30	17,54

Πηγή: Επεξεργασία Ε.Ε.Δ., Ε.Σ.Υ.Ε., Πίνακας 2.

2.6. Δομή της Ανεργίας κατά Ηλικίες

Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του ακόλουθου πίνακα οι ουσιοδέστερες μεταβολές που επήλθαν στην ηλικιακή διάρθρωση των ανέργων συνοψίζονται στα εξής:

- Πρώτον, την περαιτέρω σχετική μείωση των ανέργων νεαρής ηλικίας 14 έως 24 ετών, που συνδυάζεται όμως με αύξηση του απόλυτου αριθμού τους και
- Δεύτερον, την απόλυτη όσο και σχετική αύξηση των μεγαλύτερων σε ηλικία ανέργων, ηλικίας άνω των 25 ετών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2Δ:
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ,
1988, 1991, 1994.

ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ	1988		1991		1994		ΜΕΤΑΒΟΛΗ	
	ΑΡΙΘ.	%	ΑΡΙΘ.	%	ΑΡΙΘ.	%	88-91	91-94
14-19	16.261	11,81	15.224	10,56	17.713	9,55	-1037	2.489
20-24	41.913	30,45	40.285	27,94	47.839	25,78	-1628	7.554
25-44	63.618	46,22	67.573	46,86	87.954	47,41	3955	20.381
45+	15.853	11,52	21.112	14,64	32.029	17,26	5259	10.917
ΣΥΝΟΛΟ	137.645	100	144.194	100	185.535	100	6549	41.341
ΜΕΡ. %	μ.δ.		1,56		8,77			
% ΑΝΕΡΓΙΑΣ	10,03		9,88		11,88			

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Ε.Σ.Υ.Ε., Ε.Ε.Δ., Πίνακας 2.

Πρόκειται για μεταβολές που πρέπει να θεωρηθούν μάλλον εντυπωσιακές αφού το ποσοστό των ανέργων που είναι νέοι, μειώνεται περισσότερο από 3,5 εκατοστιαίες μονάδες σε κάθε μια από τις δύο υποπεριόδους. Έτσι το μερίδιο των ανέργων μέχρι 24 ετών μειώνεται από 42,3% που ήταν το 1988 σε 35,3% το 1994.

Στο μεγαλύτερο μέρος της αυτή η μεταβολή απορροφάται από μια αύξηση του ποσοστού των ανέργων που είναι ηλικίας άνω των 45 ετών: το μερίδιό τους αυξάνει κατά 5,8 εκατοστιαίες μονάδες.

Οι μεταβολές αυτές υποδηλώνουν μια σαφή τάση αναδιάρθρωσης της ανεργίας, η οποία φαίνεται να αποβαίνει - μακροπρόθεσμα - σε σχετικούς όρους, πάντοτε, υπέρ των νέων και πλήττει όλο και περισσότερο τους μεγαλύτερους σε ηλικία εργαζόμενους.

Παρ' όλα αυτά η ανεργία των νέων παραμένει η πιο βαριά πλήγη. Το ποσοστό ανεργίας των νέων κάτω των 25 ετών ήταν το 1994 31,9% (έναντι 43,2% το 1988 και 36,5% το 1991). Τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν για μεν την ηλικία 25-44 ετών 10% περίπου (έναντι 9,1% κατά την περίοδο 88-91), για δε τους εργαζομένους 45 ετών και άνω 6,8% (έναντι 4 και 5% αντιστοίχως το 1988 και το 1991).

3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Τρία πεδία για την άσκηση πολιτικής. Αλληλοσυνδέονται - εστιάζουν σε ειδικά ζητήματα στρατηγικής σημασίας.

I. Απασχόληση και ανεργία

Εξειλίξεις στην αγορά εργασίας: παρατηρητήρια και παρεμβάσεις.

II. Μέσα συλλογικής κατανάλωσης

Υποστήριξη τοπικών διεκδικητικών κινημάτων για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής: αύξηση των μέσων συλλογικής κατανάλωσης και αναβάθμιση των συλλογικών εξυπηρετήσεων (κοινωνικός εξοπλισμός κ.λ.π.).

III. Τεχνική και επαγγελματική κατάρτιση - επιμόρφωση.

3.1. Απασχόληση - ανεργία

Το ζητούμενο είναι η **προάσπιση του δικαιώματος για δουλειά**. Προτείνεται η **χωρική** επέκταση της συνδικαλιστικής δράσης στον τόπο κατοικίας των εργαζομένων: με μορφές και μέσα που, πρώτον, θα επιτρέψουν την **παρακολούθηση των εξελίξεων** στην απασχόληση και την ανεργία και, δεύτερον, θα συντελούν στη δημιουργία ενός **δικτύου παρεμβάσεων** **ικανού να διευκολύνει την αναζήτηση εργασίας και να αντιμάχεται την περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό των ανέργων**.

Επιμέρους στόχους αποτελούν:

1. Καταγραφή ειδικών μορφών απασχόλησης (μερική απασχόληση, έκτακτη, φασόν, πολυαπασχόληση, υπεραπασχόληση, ξένοι εργάτες, ανασθένσεις «έργου», τηλεεργασία κ.λπ.). Εργασιακό καθεστώς, ελάχιστη διάρκεια εργασίας, μέγιστος βαθμός εκμετάλλευσης της απασχόλησης με ειδικές μορφές, νομιμοποίηση αλλοδαπών, ασφαλιστικά και συνδικαλιστικά δικαιώματα, θεσμική επισήμοποίηση των «μη ορατών» μορφών απασχόλησης.
2. Παρατηρητήρια της ανεργίας (αυξανόμενη είσοδος γυναικών, μεγάλων ηλικιών, εργαζομένων με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο).
3. Ενίσχυση του δικτύου πληροφόρησης για την εύρεση απασχόλησης: δημοτικά - τοπικά γραφεία απασχόλησης σε - θεσμική - διασύνδεση με τα συνδικάτα. Παρακολούθηση της κατανομής των επιδομάτων ανεργίας σε δικαιούχους. Παρέμβαση στις διαδικασίες και στις προϋποθέσεις ανηγώρισης του δικαιώματος σε επίδομα ανεργίας.
4. Θεσμοί συλλογικής ενεργοποίησης των ανέργων και αποτροπής της περιθωριοποίησης προς την αφάνεια ή τη «μαύρη αγορά» - και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

3.2. Βελτίωση συλλογικών μέσων κατανάλωσης

Πρόκειται για ένα πεδίο δράσης που εστιάζει στην **τοπική ανάπτυξη του κράτους - πρόνοιας** και, μάλιστα στη συγκρότηση τοπικών κοινωνικών κινημάτων (οργανωμένων επίσης, στην περίπτωση αυτή, στο πλαίσιο του τύπου κατοικίας) που θα ασκήσουν πίεση για τη **βελτίωση της λειτουργικότητας των συλλογικών εξυπηρετήσεων και την επέκτασή τους**. Η αποδυνάμωση του κεντρικού κράτους (δημοσιονομικά αδιέξοδα, γραφειοκρατική εμπλοκή και αναποτελεσματικότητα) δημιουργεί εξ αντικειμένου περιθώρια για την ανάπτυξη πρωτοβουλιών υπέρ των συλλογικών δράσεων και λύσεων σε τοπική κλίμακα.

Προτείνεται:

1. Θεσμοποιημένο δίκτυο τοπικών ανταποκριτών του Ε.Κ.Α. στους Ο.Τ.Α. του λεκανοπεδίου, τη νομαρχιακή αυτοδιοίκηση και επιλεγμένους δημόσιους οργανισμούς - Υπουργεία. Αντικείμενο: συστηματική ενημέρωση - πληροφόρηση για τη θεματολογία του ερωτηματολογίου.
2. Οργανωτικό πλαίσιο αναφοράς των ανταποκριτών κατάλληλο να επεξεργάζεται την πληροφόρηση και να διατυπώνει με συστηματικό τρόπο ερωτήματα προς γνωμοδότηση που θα παραπέμπονται στους κατάλληλους επιστημονικούς φορείς (ΚΕΠΕ, ΕΚΚΕ, ΙΝΕ, ΑΕΙ κ.λ.π.). Η επιλεκτική προσφυγή σε εμπειρογνώμονες δεν αποτελεί κατάλληλη λύση.
3. Η συγκεκριμένη οργανωτική μορφή πρέπει να διασφαλίζει την ενεργοποίηση των μελών των συνδικάτων και να αποφεύγει την άμεση ανάμιξη ειδικών, τεχνοκρατών - εμπειρογνώμωνων κ.ο.κ. Δεν πρέπει να δημιουργηθεί κάποιος φορέας - υποκατάστατο των αρμόδιων για επιστημονικές - τεχνικές επεξεργασίες (τύπου ΙΝΕ).

3.3. Επαγγελματική κατάρτιση

Ο τομέας της επαγγελματικής κατάρτισης - επιμόρφωσης διαμορφώνεται μέχρι σήμερα ως **προνομιακό πεδίο ανάπτυξης παρασπικτών δραστηριοτήτων** με ισχυρή διαβρωτική δυναμική (όγκος των κονδυλίων που χρηματοδοτούν τα προγράμματα του Ε.Κ.Τ., ανυπαρξία θεσμών και μηχανισμών κοινωνικής αξιολόγησης, αδυναμία προγραμματισμού στο πλαίσιο των πραγματικών αναγκών της αγοράς εργασίας κ.λ.π.). Τα προγράμματα τεχνικής και επαγγελματικής κατάρτισης - επιμόρφωσης **στην πράξη μετατρέπονται συχνά** (υπό την πίεση του δόγματος της απορροφητικότητας αλλά και ισχυρών διαπλεκόμενων συμφερόντων):

- πρώτον, από την πλευρά των εργαζομένων - που συμμετέχουν είτε ως καταρτιζόμενοι είτε ως καταρτίζοντες - σε **μηχανισμούς υποστήριξης πελατειακών δικτύων, κατανομής εισοδηματικών ενισχύσεων** - που συμπληρώνουν χαμηλούς μισθούς - και **συγκαλυμμένης επιδότη-**

σης της ανεργίας.

• δεύτερον, από την πλευρά των φορέων κατάρτισης, σε προγράμματα επιδότησης του κόστους της εργασίας (ιδιωτικές επιχειρήσεις, ΔΕΚΟ) και χρηματοδότησης μιας νέας ιδιότητας, δυναμικής γραφειοκρατίας που δραστηριοποιείται επιχειρηματικά με ιδιωτικά κριτήρια (είτε εντάσσεται στον ιδιωτικό είτε στον ευρύτερο δημόσιο τομέα) αλλά μετακυλίζει τόσο τον επιχειρηματικό κίνδυνο όσο και το κόστος προς τον δημόσιο τομέα (γραφεία συμβούλων, Α.Ε.Ι., Ι.Ε.ΕΚ., Ο.Τ.Α. κ.λ.π.).

Εν προκειμένω, το ζητούμενο είναι η ενίσχυση των θεσμών και μηχανισμών κοινωνικής αξιολόγησης και προγραμματισμού.

Προβάλλει λοιπόν το μεγάλο αίτημα του Ε.Κ.Α.:

ΝΑ ΥΠΑΡΞΕΙ ΕΝΑ ΜΟΝΤΕΛΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

το οποίο:

- Θα στηρίζει τα όποια συγκριτικά πλεονεκτήματα έχει η Αθήνα (π.χ. τουρισμός, χρηματοπιστωτικός τομέας, αρχαιότητες κλπ).
- Θα αντιμετωπίζει τα προβλήματα που συσσώρευσε η αλόγιστη χρήση των δυνατοτήτων που είχε ως πρωτεύουσα η Αθήνα (π.χ. σταδιακή μεταφορά υπουργείων).

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ

Σε οικονομικό επίπεδο

ΑΝΑΠΤΥΞΗ

- Δημιουργία βιοτεχνικών πάρκων
- Στήριξη βιομηχανιών που δεν ρυπαίνουν
- Βιομηχανική πολιτική οριζόντιας και κλαδικής στήριξης
- Ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων
- Πολιτική για τα Μ.Μ.Ε.

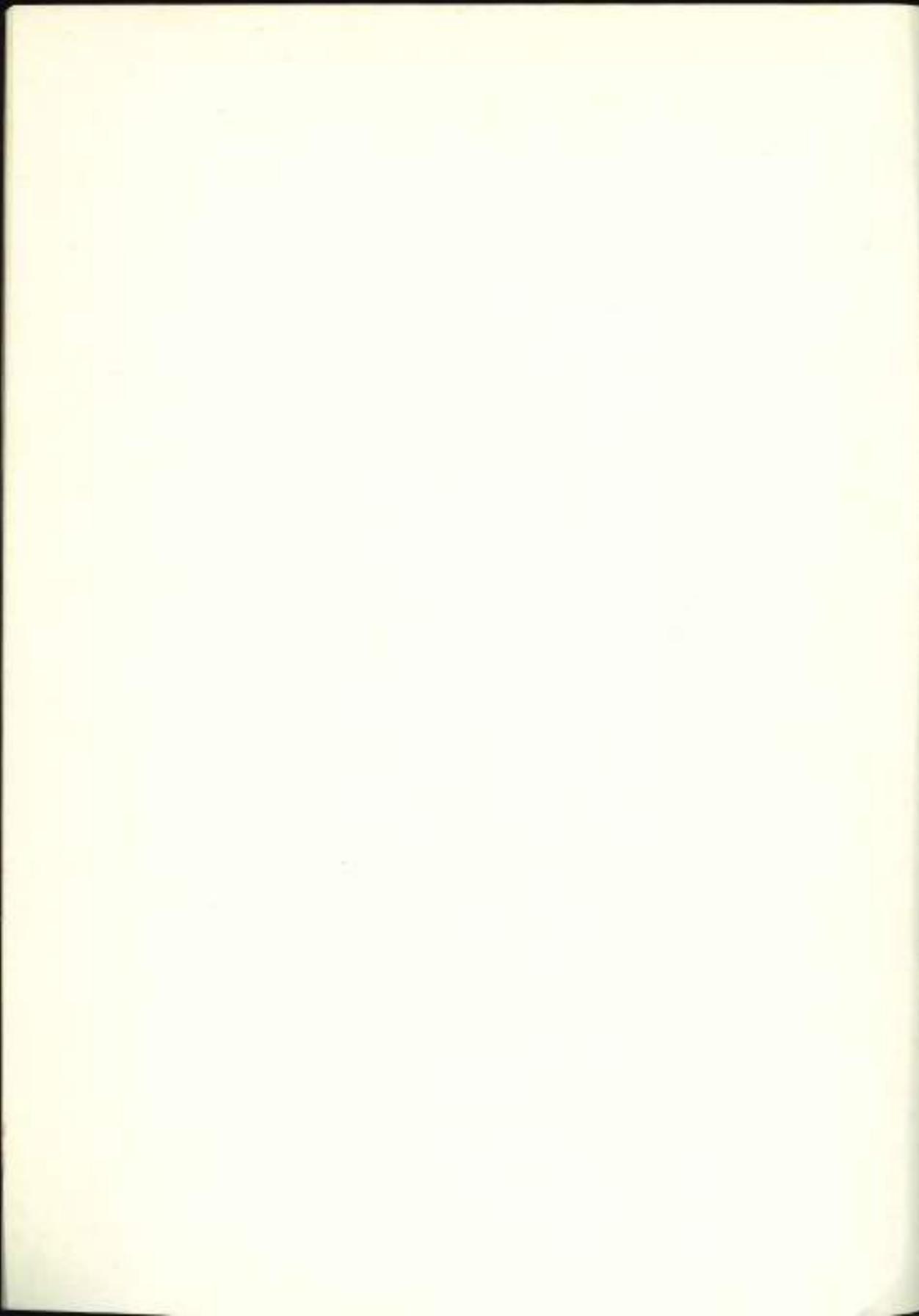
Σε κοινωνικό επίπεδο

ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

- Διαφύλαξη εργασιακών δικαιωμάτων
- Αντιμετώπιση μαύρης αγοράς εργασίας
- Ανάπτυξη κοινωνικών υποδομών (βρεφονηπιακοί σταθμοί - Κέντρα Νεότητας, βελτίωση συγκοινωνιών κλπ)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑ

- Στήριξη ανέργων, με ειδικά προγράμματα για την Αττική

ΕΚΑ

ΕΡΓΑΤΟΥΠΑΜΗΛΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΑΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ '95